

Aspecte ale educației și sistemului de învățământ în Dacia romană și Scythia Minor

Petre Gherge, Florian Olteanu

Ca noțiune științifică, Dacia acoperă teritoriul locuit din timpuri străvechi de ramura nordică a tracilor. Cele mai însemnate neamuri din grupa nord-tracică și care s-au manifestat din punct de vedere militar intrând în atenția istoriografiei antice, au fost geții și dacii. Istoria acestor două neamuri se întrepătrunde strâns: de aceea, cel mai adesea, istoricii antici îi confundă iar în istoriografia modernă sunt prezentați sub numele de geto-daci¹.

Spațiul geografic locuit de geto-daci se dezvăluie, în lumina descoperirilor arheologice, ca fiind un spațiu de sinteză a influențelor orientale și occidentale care, odată asimilate, au creat o civilizație originală, cunoscută încă destul de puțin. Constituind limita între Europa colinară și muntoasă și vastele stepe ce se întind până la Urali, teritoriul locuit de geto-daci este un bastion natural, modelat parcă pentru a proteja Europa de acel "*entourage inconsistent et toujours hostile*", care locuia în acele stepe.² "*La politique de toutes les puissances est dans leur géographie*", spunea Napoleon Bonaparte și, credem noi, această expresie își poate găsi reflectarea concretă, în cazul geto-dacilor care și-au făurit o civilizație, care i-a adus inevitabil în contact cu Roma și Imperiul ei.

Includerea unei mari părți a teritoriilor locuite de geto-daci în Imperiul Roman, este rezultatul unei strategii bine puse la punct care urmărea crearea unui bastion la granița nordică a Imperiului, valorificarea unor resurse naturale însemnate, menținerea unui foarte important drum comercial și militar de-a lungul Dunării, precum și integrarea unui popor cu o civilizație capabilă să primească "sigiliul Romei", pentru a-i conferi noii provincii stabilitatea social-politică necesară unei vieți prospere. O dovadă o constituie fortificațiile frontierelor Daciei Romane, uneori dispuse după criterii obscure din punct de vedere strict militar, care au totuși înțeles dacă ne raportăm la populațiile locale și la amenitățile venite din exteriorul îndepărtat.

Între manifestările vieții provinciilor Imperiului Roman educația și învățământul constituie o problemă deosebit de importantă, de aceea considerăm potrivit să aruncăm o privire de ansamblu asupra particularităților acestora în Dacia Romană și Scythia Minor.

Dobrogea, teritoriul românesc dintre Dunăre și Mare, s-a aflat de mai mult timp în sfera de influență a lumii greco-romane. Cel de-al doilea val al colonizării grecești (cca. 650 a.Ch.), dominat de Milet și Megara a cuprins și țărmul vestic al Mării Negre unde, pe teritoriul Dobrogei de azi, au fost întemeiate cetăți precum Histria, Tomis, Callatis³. Intrate pe la anul 50 a.Ch. sub controlul lui Burebista vor accepta autoritatea acestuia de bună voie sau prin forță, apoi, după moartea lui Burebista vor intra în sfera de influență romană până în 46 p.Ch., când Dobrogea va fi anexată efectiv provinciei romane Moesia. În vremea împăratului Dioclețian (284-305), Dobrogea va deveni ea însăși provincie romană sub numele de Scythia Minor cu centrul la Tomis.

Din punct de vedere al procesului educativ, Dobrogea a cunoscut datorită orașelor grecești, manifestări specifice acestei lumii. Dintre cele două modele de educație (atenian și spartan s-a generalizat cel atenian. Predilecția pentru acest tip de educație se explică prin faptul că Atena, stat democratic, a încercat să impună sistemul său, sub toate aspectele sale, în cetățile din Liga de la Delos din care au făcut parte și cetățile din Dobrogea, precum și în alte cetăți grație rolului ei de centru cultural de prim ordin al lumii grecești.

Educația ateniană (παίδεια) promova ideea dezvoltării armonioase a sufletului și a trupului, "ceea ce e frumos și bun" (καλοκαγαθία). Cunoașterea modului de educare și de pregătire intelectuală a copiilor, a tineretului și a oamenilor adulți din cetățile pontice dobrogene, se limitează și astăzi la descoperirile arheologice, mai ales la inscripții, deoarece știrile literare lipsesc. Nu avem mărturii despre prima treaptă a pregătirii intelectuale, aceea a dobândirii noțiunilor elementare (scris, citit, noțiuni de aritmetică, declamări ale poemelor homerice). Părerea noastră este că acestea se căpătau în mediul familial, sub îndrumarea unui pedagog, "conducător de copil", în casele celor bogați, iar în familiile cu venituri modeste suntem de părere că accesul la educație era limitat și, "legat de probleme profunde de existență"⁴.

Cetatea greacă (πολις) se ocupa de educația tinerilor doar în momentul în care trebuiau să devină efebi (εφεβοί). Despre acest nivel de studiu avem primele mărturii epigrafice care se referă la asociațiile numite gimnazii

¹ Constantin C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman*, Editura Teora, București, 1999, p.13.

² Ioana Bogdan Cătănciu, *Dacia și strategia romană, în Civilizația romană în Dacia*, (coordonator Mihai Bărbulescu), Cluj, 1997, p.8.

³ M. I. Finley, *Vechii greci*, Editura Eminescu, București, 1974, p.50.

⁴ Dumitru Tudor, *Educația și învățământul în perioada sclavagistă din Scythia Minor și Dacia Romană*, în *Revista de pedagogie*, anul XII, 1963, nr.5, p.76.

(γυμνασιον) conduse de un gimnaziarh (γυμνασιάρχος), ajutat de câțiva profesori. Gimnaziarhul era ales, de obicei, dintre cetățenii cei mai de vază deoarece el, de multe ori, din cauza lipsei banilor publici, trebuia să ajute gimnaziul cu propriile sale resurse financiare.

Într-un gimnaziu erau pregătiți cursanți grupați după vârstă astfel:

- efebii (εφεβοί), tineri între 16-18 ani ;
- bărbații mai tineri (νεοί) și
- bărbații mai vârstnici (γεροντες), adulți.

Programul lor era compus din variate exerciții fizice, conferințe expuse de gimnaziarh și ajutoarele sale, cu teme din medicină (pentru protejarea locuitorilor de epidemii) și, mai rar, beletristică. Gimnaziul era rezervat, în primul rând, efebilor care cunoșteau, deja, scrisul și cititul în momentul când trebuiau să practice efebica. Celelalte categorii frecventau gimnaziul, ca pe o instituție de educație civică.

Orașele bogate apelau la filosofi, retori, medici, de regulă intelectuali străini care, pentru un onorariu sau o răsplată publică, acceptau să conferențeze acolo.

Unii dintre tinerii localnici ajung să studieze în mari centre de învățământ ale lumii grecești precum Meidias al lui Aristaios, care a studiat la Cyzic (oraș situat pe țărmul asiatic al Mării Marmara). Acesta, în timp ce se afla la studii, a murit iar părinții îndurerăți i-au ridicat un monument cu un epitaf versificat. Este singurul de acest gen cunoscut până în prezent.

Textele epigrafice fac referire la existența unor gimnazii doar la Histria, Tomis și Callatis⁵. Elocventă în acest sens este inscripția descoperită la Histria care atestă existența, în secolul II a.Ch., a unui gimnaziu al cărui conducător a fost onorat de concetățeni cu o statuie în piața publică. Tot din această inscripție aflăm că gimnaziul a fost refăcut ulterior de Polyphemos al lui Polyphemos, și drept recunoștință familia i-a ridicat un monument.

Alte trei inscripții, bine conservate, fac referiri la acest gimnaziu informându-ne despre preocupările privind educația unor locuitori ai cetății. Primul document este un "decret al Sfatului și Poporului histrian", datat în secolul II a.Ch care spune: *"În anul sacerdoțiului lui Hestaios al lui Miccalon, luna Taureon, Sfatul și Poporul, sub președinția lui Eupolemon, fiul lui Cleomedon și la propunerea arhonților au hotărât: întrucât Diocles al lui Artemidoros, medic din Cyzic, trimis fiind de Popor, a făcut în orașul nostru mai multe expuneri și demonstrații, dobândind multă faimă, iar mai târziu solicitat de arhonți, a primit să fie medic"*⁶.

Al doilea document, tot un decret, amintește de un gimnaziarh al cărui nume nu s-a păstrat, dar care în vremuri grele (războaie și epidemii) a cheltuit sume mari de bani din averea sa, pentru a se îngriji de educația efebilor și a tinerilor, pentru a oferi banchete, daruri etc. Pentru toate acestea, drept recunoștință, i s-a pus o inscripție de marmură în agora, a primit dreptul de a fi încoronat public cu ocazia sărbătorii lui Hermes, și i-a fost ridicată o statuie de bronz în incinta gimnaziului .

Al treilea document se referă la cinstirea unei femei Aba lui Hekataios (Planșa 1), în secolul II p.Ch. care "... mai întâi, fără zăbavă închinând zeilor cele dintâi procesiuni sacrificii și rugi, a celebrat începutul anului cu ospețe și mese bogate, tuturor membrilor Sfatului și ai gerusiei, precum și membrilor asociației de închinători ai lui Poseidon și medicilor și dascălilor și multor invitați nominal, cu titlu personal, le-a înmănat câte 2 denari de cap de om, sumă pe care înaintea ei nici o altă femeie n-o mai împărțise vreodată..."⁷.

Ultimele știri despre gimnaziu sunt din secolul IV p.Ch. când refăcut, în urma distrugerii sale în timpul unei invazii, nu va mai avea decât o modestă activitate culturală. Cu privire la educația tinerilor la Tomis, nu avem mențiuni înainte de epoca romană. Ne putem face o idee, cu privire la existența unui cadru educativ, apelând la opera lui Ovidiu (43 a.Ch -17 p.Ch.), care deși afirmă că : *"aici nu-i belșug de cărți care să mă atragă și din care să-mi hrănesc mintea"* , recunoaște preocupările culturale ale localnicilor. Tot Ovidiu mărturisește că tomitanii știu să-și cinstească atât apărătorii, cât și cărturarii: *"Am aceeași fire liniștită pe care obișnuiești să o lauzi.../ Aceasta face ca tomitanii să fie binevoitori față de un nenorocit și să-mi dea ajutor./ Poți să nu mă crezi, există decrete în care sunt lăudat și e o tăblișă de ceară care mă scutește de sarcini"*, chiar *"și cetățile vecine îmi acordă un privilegiu asemănător"*. *"Tămplile mele, arată alt poem, au fost încununat de o coroană sfințită, / care mi-a fost impusă de favoarea publicului deși eu n-am vrut-o"*. O statuie de la Tomis înfățișează un cărturar care ține un volum (Planșa 2/1). Din epoca romană, mai precis din secolele II-III p.Ch. datează o serie de inscripții care atestă prezența unui "gimnaziarh al poporului" (γυμνασιάρχος του δήμου). Educația primită la gimnaziu se completa prin diferite festivități și întreceri sportive, "αγώνες". O importanță deosebită în educație o avea și teatrul, mărturie fiind unele fragmente epigrafice și sculpturile poezilor și autorilor dramatice⁸.

La Callatis, un decret din secolul I p.Ch. îl menționează pe Appolonius socotit binefăcător public, pentru că în calitate de gimnaziarh a reorganizat și sprijinit gimnaziul. El a împărțit activitatea astfel încât, pe lângă cele trei clase cunoscute și la Histria, i-a integrat și pe copii(παιδες). La acest gimnaziu se predau noțiuni elementare, se țineau

⁵ Ibidem, p. 77.

⁶ Dionisie M. Pippidi, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor, Vol. I, Editura Academiei R.S.R., București, p.112-115.*

⁷ Ibidem, p. 150-156.

⁸ Dumitru Tudor, *op.cit., p.79.*

conferințe, întreceri sportive, procesiuni solemne (*theorii*). Meritul lui Appolonios este că a înțeles rolul formativ al educației și acesta este și motivul pentru care a fost reales de fiecare dată, deși magistratura de gimnaziarh era anuală. În acest oraș s-au mai remarcat Demetrios, geograf, cu peste 20 de studii geografice și Istros Callatinos, ca scriitor. Tot aici (la Callatis) s-a descoperit și o piatră de mormânt pe care este reprezentată o scenă ce înfățișează un profesor stând pe o bancă cu un papirus în mână și pe elevul său stând în picioare (Planșa 3/1).

Concluzionând putem spune că gimnaziul, prin natura sa nu era o instituție de învățământ în adevăratul sens al cuvântului, ci mai mult un *centru de educație*, unde pe primul plan era pregătirea fizică a efebilor, apoi, pe planul al doilea, educația prin lecții și conferințele. Tot aici se organizau și banchete. Bibliotecile acestor gimnazii nu aveau toate operele vremii, și nu erau riguros organizate. În alte situații, cum este cazul Histriei romane, gimnaziul și chiar thermele erau dotate cu săli de lectură⁹. Educația în Dobrogea era adresată, în primul rând, locuitorilor bogați ai orașelor. Populația geto-dacică, probabil, nu avea acces la educație. Doar copiii aristocrației locale puteau merge la oraș unde, nu de puține ori, ajungeau să fie integrați în elita cetății. Inscricțiunile din satele dobrogene, atât în latină cât și în greacă sunt pline de greșeli, dar ele pot marca și evoluția latinei provinciale¹⁰. Orașele dobrogene nu au sedii universitare, dar tinerii, asemenea lui Meidias, puteau merge la studii în centre precum cel de la Cyzic. Nu se cunosc însă situații în care aceștia ar fi studiat în mari orașe ca Milet sau Atena.

Dacia înainte de cucerirea romană era deja integrată în sfera culturală a Antichității clasice, integrare realizată prin influențele reciproce dintre civilizația geto-dacică și cea greco-romană. Relatările scriitorilor antici, descoperirile arheologice atestă faptul că geto-dacii prin cultura și spiritualitatea lor erau deja integrați în *orbis Romanus*, deoarece cunoșteau scrisul și aveau o religie evoluată.

Herodot, în *Istorie*, atunci când vorbește despre geto-daci, apreciindu-i ca fiind *cei mai viteji și mai drepți dintre traci*, descrie și religia lor fundamentată de Zalmoxis, "om învățat care a călătorit mult în lumea greacă, a dobândit avere, apoi a revenit acasă unde a întemeiat un cult misteric ce presupunea credința în viața de după moarte". Pentru toate acestea a fost zeificat. Herodot descrie catabasa lui Zalmoxis, timp de trei ani, într-o locuință subpământeană, revenirea după al patrulea an și sacrificiul unui mesager trimis o dată la patru ani la zeu, care simbolizează revenirea zeului. Istoricul grec consideră că Zalmoxis nu a fost sclav al lui Pitagora, așa cum îi auzise pe locuitorii din Pont, pe motivul că acesta ar fi trăit înaintea lui Pitagora. Tot despre Zalmoxis, Strabon (*Geographia*, VII, 3,5) afirmă că a fost inițiat în magie în urma călătoriei sale din Egipt¹¹. De asemenea, Iordanes (*Getika*, 67-70,73) descrie modul în care marele preot Deceneu, în timpul regelui Burebista, realiza educația geto-dacilor, care reunea cunoștințe despre zodiac, astronomie, filosofie, logică, determinându-i să ducă o viață echilibrată. Însușirea acestor cunoștințe presupuneau cunoașterea limbii grecești, a culturii grecești, știut fiind că cel mai important sfetnic al lui Burebista, era preotul (sacerdotul) grec Akornion din Dionysopolis.

Dio Cassius (*Istoria romană*, LXVII, 7, 3) menționează că geto-dacii cunoșteau și scrierea latină amintind de o scrisoare a lui Decebal adresată lui Domițian, în urma războiului cu romanii din anul 89 p. Ch. și de solia burilor din timpul primului război dacic inițiat de Traian, care i-a prezentat împăratului, aflat în drum spre Tapae (Bucova), o ciupercă pe care geto-dacii scriseseră cu litere latine un mesaj prin care era sfătuit să se întoarcă și să încheie pace¹². Această mențiune este confirmată și de existența unei scene de pe Columna lui Traian. Alte dovezi ale scrierii se cunosc la Sarmizegetusa Regia unde academicianul C. Daicoviciu a descoperit blocuri de piatră, cu litere grecești, considerate inițial semne care foloseau la amplasarea lor în cadrul construcției, ipoteză infirmată ulterior. O confirmare fundamentală pentru atestarea scrierii la geto-daci a fost făcută în anul 1954 când, pe dealul Grădiștei, s-a descoperit un vas mare în formă de pâlnie, lucrat la roată și pe care erau aplicate, înainte de ardere, două ștampile cu textul DECEBALUS PER SCORILLO. Inițial C. Daicoviciu a tradus textul sub forma *Decebalus fiul lui Scorillo*, precizând că este primul text în limba dacică, cu caractere latine. Ulterior I.I. Russu a demonstrat că textul este latin traducându-l *Decebalus (l-a făcut) prin Scorillo*¹³. În timp, litere grecești și latine, realizate în tehnica *sgraffito*, s-au identificat la Sarmizegetusa și pe unele vase ceramice sau unelte de fier.

Deosebit de importante sunt și cele 16 fragmente ceramice cu scriere grecească sau latină descoperite de către profesorul Dumitru Berciu la Ocnița-Buridava (județul Vâlcea). Dintre acestea ne rețin atenția fragmentele ceramice descoperite în anii 1973 și 1980 pe Cetatea 1. Ele proveneau de la un chiup decorat în val cu linii paralele și orizontale, realizate cu un pieptene cu patru dinți. Pe umărul vasului, în pasta crudă, a fost incizat textul grecesc BACIAEYC ΘIAMAPKOC ΕΠΟΙΕΙ (REGELE THIAMARCOS A FĂCUT). Textul este important, în primul rând pentru că atestă existența unui rege get de la sfârșitul secolului I a. Ch. și începutul celui următor, cu reședința la Buridava, nementionat de izvoare. În al doilea rând el dovedește că o anumită categorie socială geto-dacică de pe Oltul mijlociu cunoștea și practica scrierea cu alfabet grecesc¹⁴. O altă inscripție găsită la Buridava este formată din literele grecești AMAP și a fost realizată pe peretele unui chiup.

⁹ *Ibidem*, p.80.

¹⁰ Constantin C. Petolescu, *op.cit.*, p.275.

¹¹ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p.172.

¹² Petre Gherghe, *Scrierea la geto-daci (cu referire specială la Oltenia)* în *Analele Universității din Craiova, Seria Istorie*, anul 1, 1996, nr.1, p.27.

¹³ *Ibidem*, p.28.

¹⁴ *Ibidem*, p.28-29.

Alte cinci fragmente ceramice descoperite în nivelul II de locuire geto-dacic conțin literele REB, gravate în aceeași tehnică *sgraffito*. Ele se referă la o persoană foarte importantă din zonă, poate chiar la Burebista și au fost datate în perioada premergătoare epocii lui Augustus, pornindu-se de la materialul arheologic cu care au fost găsite în asociere și a unui denar republican din tezaurul de la Cetățeni-Argeș, pe care apare numele PETR., datat în perioada 52-50 a.Ch.¹⁵ Tot aici, în anul 1973, s-a mai descoperit un text cu majuscule latine, citibile fiind literele M, A, I și care a fost datat în secolul I a. Ch. Pe alte fragmente ceramice s-a descoperit un cuvânt compus din mai multe litere latine, dintre care citibile sunt cele care alcătuiesc grupul BUR. Despre acestea profesorul Dumitru Berciu se pronunță că ar fi primul izvor scris care localizează antica cetate Buridava sau se referă la tribul burilor¹⁶. Aceștia li se adaugă o inscripție (încă nedescifrată) de pe buza unei căni bitronconice, de mici dimensiuni, descoperită pe *Colina sacră*, datată în epoca lui Burebista.

În Oltenia, alte centre unde s-au găsit mărturii ale practicării scrierii cu litere latine au fost Sucidava - Celei (Corabia), județul Olt și Polovragi, județul Gorj.

În concluzie, putem afirma că Dacia din punct de vedere cultural era integrată, la acea dată, în *orbis Romanus*, datorită stadiului de dezvoltare atins de societatea geto-dacică, care i-a permis să intre în contact cu lumea greco-romană¹⁷.

În Dacia romană nu avem mărturii epigrafice care să vorbească despre existența școlilor. Descoperirea pe teritoriul Daciei a peste 3000 de inscripții latine, provenind din circa 200 de localități, cele mai multe în orașe, atestă cunoașterea scrisului. În zona de dealuri a Olteniei, vestul Munteniei, sud-estul Transilvaniei monumentele sunt mai rare. În preajma castrelor, dimpotrivă scrierea latină este destul de răspândită¹⁸. În acest sens putem aminti descoperirea a 11 inscripții latine la Apulum, 3 la Romula, și câte una la Potaissa, Porolissum, Ilișua și Sucidava (din antichitatea târzie), în afară de ștampilele de pe ceramica de import. Comparativ cu cele romane numărul mic de inscripții grecești nu reflectă cunoștințele mai reduse de limbă greacă și nici nu putem considera așa dacă avem în vedere onomastica de sorginte greacă din Dacia care este destul de ridicată (343 nume, adică 13% din total). La Tibiscum și Porolissum, de exemplu, s-au descoperit inscripții cu alfabet palmirenian, iar la Romula o inscripție cu alfabet siro-semit. Monumentele epigrafice sunt mai rare în zonele fără piatră, ca în Oltenia, unde nu este exclus ca o parte din inscripțiile pe calcar să fi pierit în cuptoarele de var sau chiar în zidurile construcțiilor medievale. Inscripțiile pe piatră sunt de obicei oficiale (dedicații către împărați și persoane influente din provincie), onorifice, votive, funerare, gravate de meșteri la cererea beneficiarilor¹⁹. Totuși lipsa pietrei din zonele de câmpie nu constituie o explicație mulțumitoare cu privire la numărul redus al inscripțiilor. Mai degrabă considerăm plauzibilă ipoteza că ceea ce știm astăzi este doar rezultatul stadiului de cercetare.

Istoricii au ridicat deseori problema existenței în Dacia a școlilor publice (*ludi litterarii*)²⁰. Absența știrilor epigrafice ne obligă să apelăm tot la descoperirile arheologice. În acest sens amintim un fragment de perete de *aedicula* descoperit la Germisara, care reprezintă un copil care ține în mână două condeie (*stili*), iar în cealaltă un săculeț pentru rechizite (*crumena*). O reprezentare asemănătoare apare și la Micia, iar pe un medalion funerar de 86 cm înălțime, descoperit tot aici, un copil este reprezentat cu un *stilus* într-o mână, iar în cealaltă cu un mic ghiozdan din care se văd ieșind alți doi *stili*. Numărul mare al acestora, recuperat din săpăturile arheologice, este dovada că erau frecvent utilizați la scrierea pe tăblițe cerate (*tabelae ceratae*)²¹ (Planșa 2/2-3).

S-a remarcat în general caracterul bun al latinei scrise în Dacia, observându-se puține abateri de la limba literară (lexic, gramatică). Eplicația se datorează, după părerea noastră, faptului că provin din orașe și castre, dar și măiestriei meșterilor lapicizi care, probabil, erau organizați într-un *collegium*²².

Se știe că *elevii* cei mai dornici să învețe să scrie, erau militarii din trupele auxiliare care, aspirând la calitatea de *civis Romanus*, vedeau în știința scrisului un prestigiu demn de un cetățean roman. Ei foloseau, de obicei, cărămida crudă ca material de scris. Pe astfel de cărămizi s-au descoperit iscălituri, ștampile ale unităților militare, chiar însemnări de evenimente²³.

Oamenii de rând fac și ei exerciții de scriere precum cei de la Sarmizegetusa, Sucidava care învățau să scrie alfabetul, sau cel de la Porolissum care își exprimă bucuria că a învățat să scrie: *oc(c)asionem nan(c)tus sum scrib(endi)*²⁴. Așadar în școli sau ajutați de pedagogi privați copiii își însușeau elemente de literatură și filosofie. Grigore Tocilescu a publicat sub titlul *Homer la Reșca*, o cărămidă descoperită la Romula (Reșca), pe care un copil a scris începutul unui hexametrul în limba greacă²⁵: (*του Τρωϊκου πολέμου και Όμηρον μανθανε ταξιν*) (învăță după Homer ordinea evenimentelor din războiul troian).

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Dumitru Berciu, *Buridava Dacică*, București, 1981, p. 114.

¹⁷ Petre Gherghe, *op. cit.*, loc. cit., p. 30.

¹⁸ Constantin C. Petolescu, *op.cit.*, p. 273.

¹⁹ *Ibidem*, p. 274.

²⁰ *Ibidem*, p. 273.

²¹ *Ibidem*, p. 276.

²² Dumitru Tudor, *op.cit.*, p. 82.

²³ Constantin C. Petolescu, *op.cit.*, p. 274.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 276.

Aceasta este o dovadă că educația în Dacia se încadra la acea vreme în universalitate, Homer fiind *educatorul Elladei*(*την Ελλάδα πεπαιδευκεν*)²⁶. Un personaj din *Banchetul* lui Xenophon, Nikorates, aflat în suita lui Alexandru Macedon afirma: *Tatăl meu, dorind să devin om desăvârșit (αὐερ αγαθοῦ), m-a obligat să învăț în întregime pe Homer, astfel încât chiar și azi sunt capabil să spun pe dinafară, Iliada și Odiseea*²⁷.

Interesantă este în privința nivelului cultural relevarea unor încercări poetice. În Dacia s-au descoperit circa 10-15 texte epigrafice versificate, texte de imitație, de valoare modestă. O inscripție de la Germisara conține o dedicație către o nimfă: *regina undarum Nympha decus nemoru[m]* (*regina apelor podoaba pădurii*). La Sarmizegetusa Ulpia Traiana s-a găsit începutul unui epitaf funerar care conținea cuvintele: *hic pietatis honos*, și care amintesc de un vers din epopeea lui Vergilius (*Aeneis*, I, 253). La fel de interesante sunt și epigramele versificate, de pe sarcofagul magistratului Aelius Iulius Iulianus descoperit la Romula, precum și cele de la Tibiscum de pe mormântul veteranului Publius Aelius Ulpius²⁸. Toate acestea dovedesc că în marile orașe ale Daciei Romane existau pe lângă școli elementare și școli medii de tipul celei conduse de un *Gramaticus Latinus et Graecus* care predă în mod particular, copiilor celor bogați, lecții de comentare a operelor clasice, de retorică, etică etc²⁹. Aceste școli erau, de obicei, decorate cu mozaicuri precum cea de la Sarmizegetusa, subiectele favorite fiind scene din poemele homerice³⁰.

Un aspect important al învățământului în Dacia romană este acela al pregătirii aparatului funcționăresc care, în Imperiul Roman, a fost apanajul libeților până în secolul IV p. Ch., când și oamenii liberi au acces la aceste posturi. La Alburnus Maior, după cum reiese din trei tăblițe cerate, exista un scrib care alcătuia contractele de angajare ale minerilor care nu știau să scrie, în prezența a șapte martori. Când lipsea scribul se apela la soldații cetățeni, care cunoșteau formalitățile juridice. Sclavii statului (*servi publici*) sunt implicați, în bună parte, în administrație. Devenind libeți, ei acumulează averi mari, ocupă funcții de gestionari ai bunurilor publice (*conductores*), lăsând monumente funerare cu texte scrise³¹. Sclavii particulari, cei mai competenți, ajung să gestioneze averile stăpânilor lor, de regulă, domenii funciare (*servi villici*). Astfel, se știe că familia Antipater-Marcellus, din Apulum, folosea în administrația proprietăților sale 4 sclavi și un libert. Sclavul Secundinus dirija chiar o bancă a stăpânului său (cămătarul Cassius Palumbus)³². Pe un perete de *aedicula* de la Zam-Sâncrai (jud.Cluj), e reprezentat un bărbat care are în mână un sul (probabil materialul de scris), iar la șoldul drept o călămară cu pene de scris (*theca calamaris*)³³. Toate acestea vin în sprijinul ideii existenței în Dacia romană a cancelariilor provinciale și locale.

În încheiere putem concluziona că, în Dacia, educația se încadra în liniile generale ale educației antice, dar că avea un caracter restrâns. În satele locuite de autohtoni probabil doar veteranul împropietărit, stăpânul domeniului, și preotul știau să scrie. Dar, oricare ar fi fost dimensiunea reală a procesului de învățământ și a educației în Dacia romană și Scythia Minor cert este că acești doi factori (coloniștii și veteranii), alături de ceilalți au avut un rol determinant în sistemul de învățământ și în desăvârșirea procesului de romanizare.

ASPECTS OF EDUCATION AND THE EDUCATIONAL SYSTEM IN ROMAN DACIA AND SCYTHIA MINOR

Abstract

The article points out the main aspects of the education and educational system in Roman Dacia and Scythia Minor, as revealed by the archeological and epigraphic discoveries at Ulpia Traiana Sarmizegetusa Regia, Apulum, Sucidava-Celei, Buridava-Ocnița, Polovragi, Cetățeni-Argeș, and the Greek colonies on the Western Coast of the Black Sea.

²⁶ Henri Irene Marrou, *Istoria educației în Antichitate*, Editura Meridiane, București, 1988, p.34.

²⁷ *Ibidem*, p.36.

²⁸ Constantin C. Petolescu, *op.cit.*, p. 276-277.

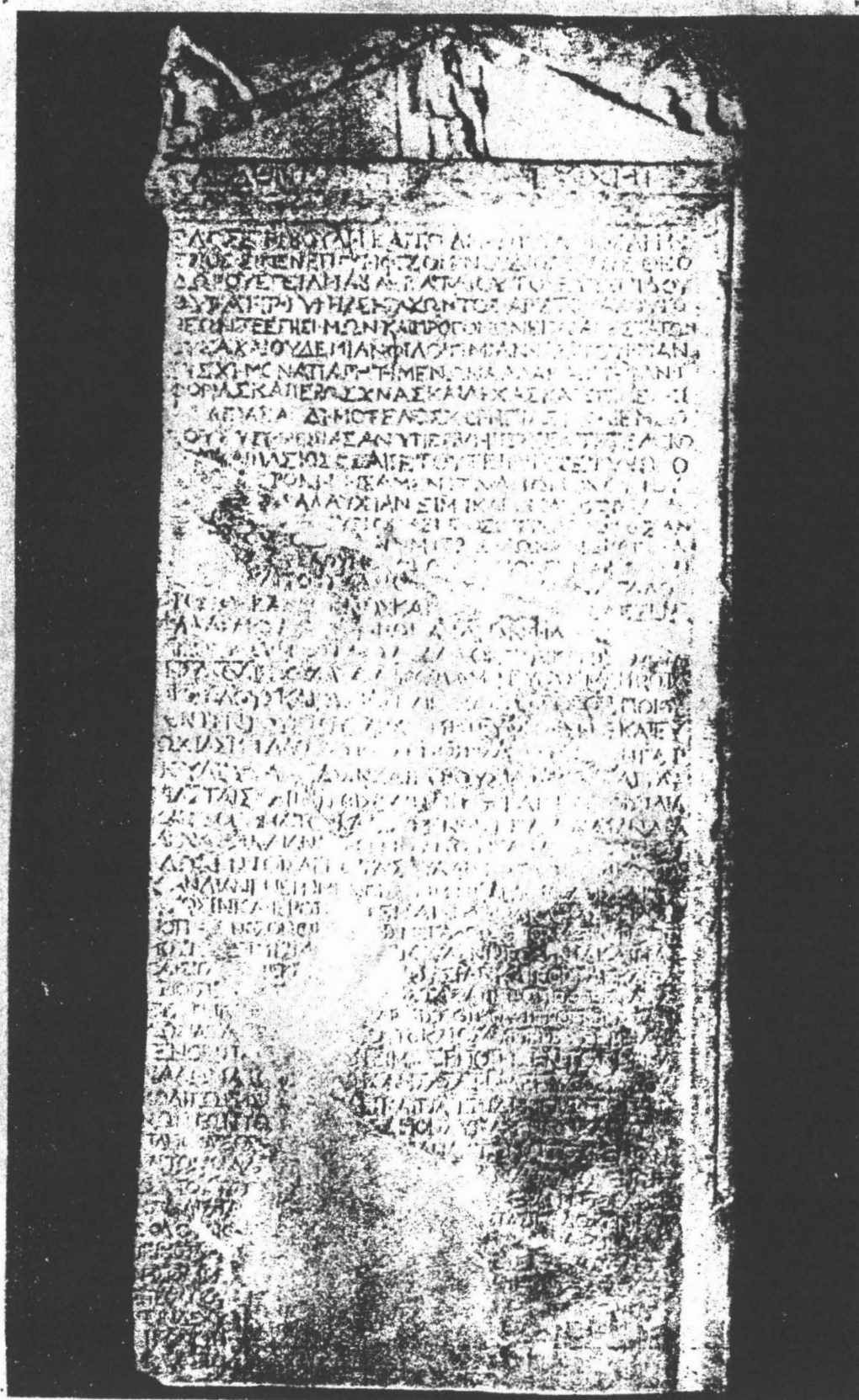
²⁹ Dumitru Tudor, *op.cit.*, p. 85.

³⁰ Constantin C. Petolescu, *op.cit.* p.276.

³¹ Dumitru Tudor, *op.cit.*, p. 81.

³² *Ibidem*, p.82.

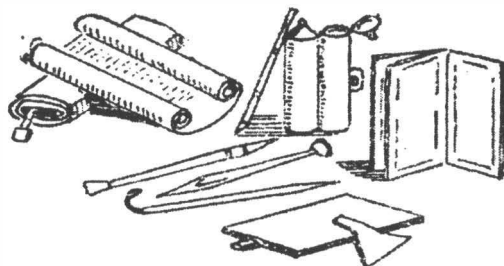
³³ Constantin C. Petolescu, *op.cit.* p.276.

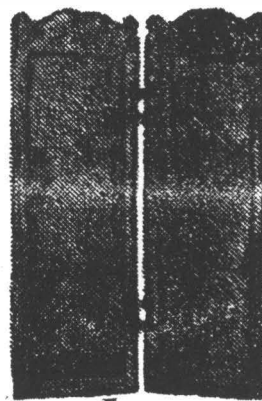
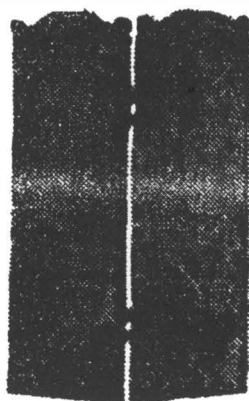
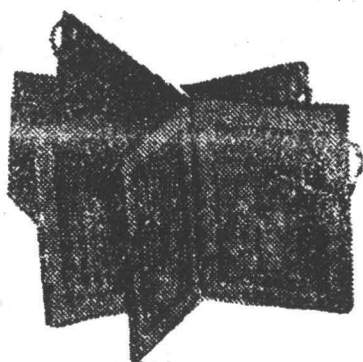
Planşa 1. Inscriptie din sec.II p.Ch., care evocă pe Aba lui Hekataios – fotografie
(apud D.M.Pippidi)

1

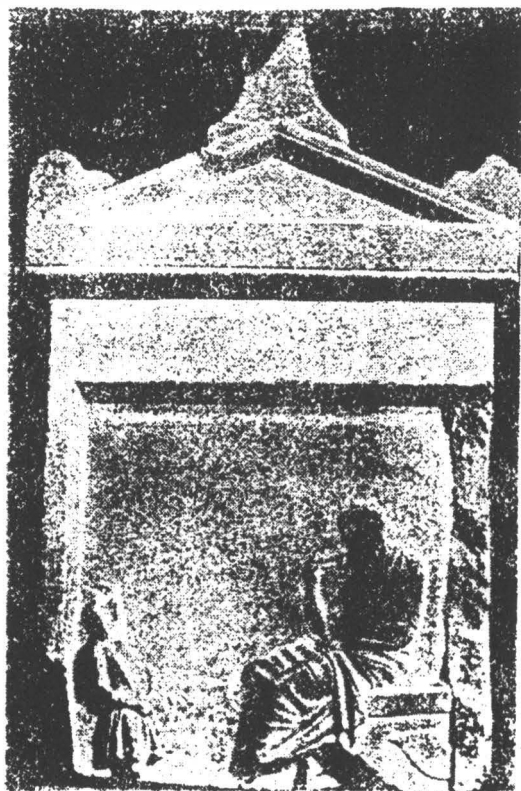
2

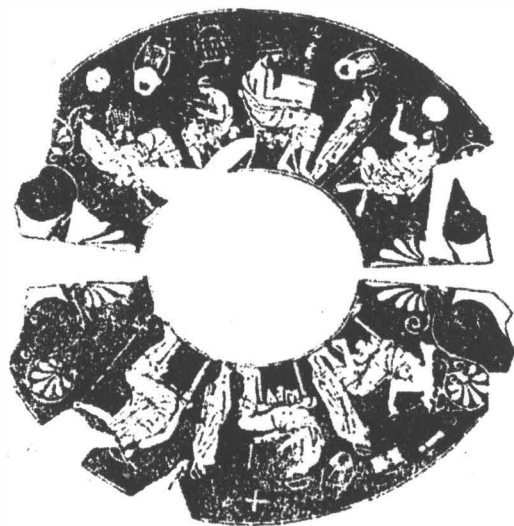
3

Planșa 2. 1. Cetățean cu papirus – statuie descoperită la Tomis (apud Adrian Rădulescu) ; 2. materiale și instrumente de scris folosite în antichitate; 3. tăblițe cerate și stili din epoca Daciei romane (apud I.Stanciu)

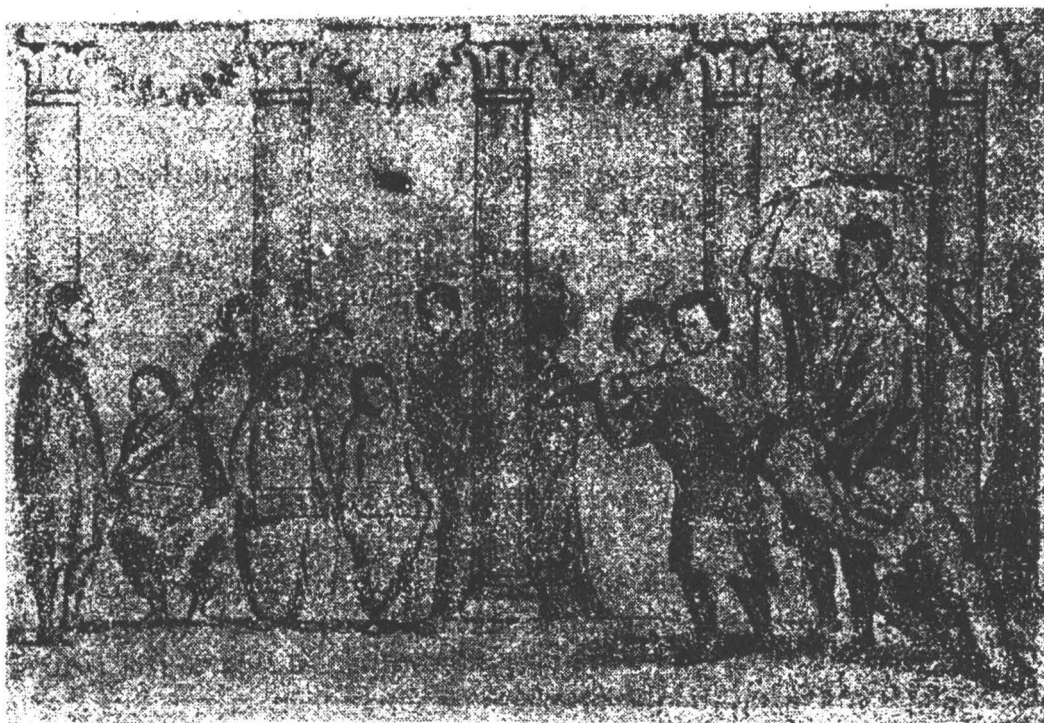

1

2

3

Planșa 3. 1. Profesorul și elevul, decorație pe o piatră de mormânt descoperită la Callatis ; 2. aspecte dintr-o școală din Grecia antică (490 – 480 î.Hr.) ; 3. imagine cu elevi și profesor de la o școală din antichitate (apud I.Stanciu)